

MORAVSKÝ KRAS jeskyně a člověk

MORAVSKÝ KRAS jeskyně a člověk

Ivan Balák

ISBN 978-80-87309-45-2

9 788087 309452

Ivan Balák

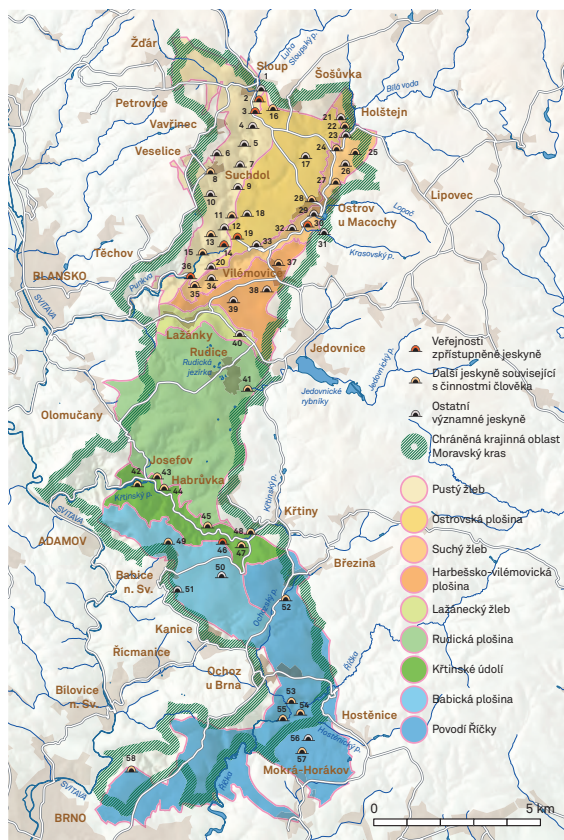
Správa jeskyní České republiky

Obsah

PŘEDMLUVA / 7	Nejstarší geograf Moravského krasu Martin Alexander Vigsius / 134 Johann Ferdinand Hertoldt – brněnský fyzik a doktor medicíny / 134
ÚVODEM NĚKOLIK SLOV O MORAVSKÉM KRASU / 11	POČÁTKY MORAVSKÉ SPELEOLOGIE / 137
Jak vznikl Moravský kras / 15	První známý sestup do Macochy / 137
PRAVĚCÍ LIDÉ V JESKYNÍCH MORAVSKÉHO KRASU / 19	Speleologická expedice Josepha Antona Nagela / 138
První obyvatelé jeskyní / 20	Speleologické průzkumy knížete Karla Josefa Salm-Reifferscheidta / 140
Neandertálci z jeskyně Kůlna / 22	Vznikají první mapy Moravského krasu a jeskyní / 141
Ochozská čelist ze Švédova stolu / 24	ROZVOJ SPELEOLOGIE A DALŠÍCH KRASOVÝCH OBORŮ / 149
Jeskyně osidlují noví lovci / 26	Jeskyňář a starohrabě Hugo František Salm-Reifferscheidt / 149
Jeskyně na sklonku pravěku / 38	Otec moravské prehistorie Jindřich Wankel / 151
BRONZ, ŽELEZO A JESKYNĚ / 45	Martin Kříž a jeho spolupracovník Florian Koudelka / 152
Nejen o bronzových pohřbech v Údolí Říčky / 46	Archeolog a speleolog Jan Knies / 154
Otazníky nad Býčí skálou / 47	Kras a jeskyně na mapách 19. století / 156
Hlásnice a horákovská kultura / 53	SPELEOLOGIE VE 20. STOLETÍ / 163
KRAS A JESKYNĚ VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU / 55	Karel Absolon – vnuk a následník Jindřicha Wankela / 163
Středověké hrady Moravského krasu / 56	Rudický nadučitel a krasový badatel Hugo Václav Sárka / 167
Jeskynní úkryty a skrýše / 62	Politik a jeskyňář Josef Šamalík / 169
SKALNÍCI, VÁPENÍCI A HORNÍCI Z MORAVSKÉHO KRASU / 67	Propagátor a zakladatel spolkové speleologie Antonín Boček / 170
Vápenec jako stavební kámen / 68	Německé jeskyňářské spolky / 170
Vápenictví v Moravském krasu / 69	Amatérský speleologický výzkum po 2. světové válce / 173
Dekorační kamenivo / 72	Mapy krasových jevů na počátku 20. století / 175
Cement z Moravského krasu / 74	JESKYNĚ A NÁVŠTĚVNÍCI / 179
Železné rudy z Moravského krasu / 78	První turistické návštěvy / 180
KOSTI, KRÁPNÍKY A HNOJIVO Z JESKYNÍ / 87	Turistické zpřístupnění jeskyní ve Křtinském údolí / 186
Těžba krápníků a kostaření / 87	Objev a zpřístupnění Ochozské jeskyně / 187
Spodium neboli kostní uhlí / 90	Podzemní bludiště Sloupsko-šošůvské / 189
Fosfátové hlíny / 91	Historie Punkevních jeskyní / 192
KRAS, VODA A ČLOVĚK / 95	Zpřístupnění Kateřinské jeskyně / 197
Krasové mlynářství / 95	Jeskyně pod Balcarovou skálou / 198
Pitná voda z krasu / 96	Zpřístupňování jeskyní včera a dnes / 202
Jak člověk mění ponory a vývěry krasových vod / 99	Provozovatelé veřejnosti zpřístupněných jeskyní / 203
JESKYNĚ VE VÁLEČNÉM STAVU / 105	NĚKOLIK SLOV ZÁVĚREM A PODĚKOVÁNÍ / 211
Werke Kulna – podzemní továrna v Kůlně / 106	POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA / 213
Válečná dílna v jeskyni Michalka / 107	REJSTŘÍKY / 217
Nedokončená továrna v Předsíni Býčí skály / 108	
Podzemní dílna Rastl v Drátenické jeskyni / 109	
Válečná továrna Auslass v jeskyni Výpustek / 110	
KRAS A JESKYNĚ V UMĚNÍ A ARCHITEKTUŘE / 117	
Krásná literatura a pověsti / 117	
Malíři krasu / 122	
Vranovsko-křtinský lichtenštejnský areál / 127	
PIONÝŘI KRASOVÝCH VĚD / 131	
Alchymista, chemik a profesor medicíny Oswald Crollius / 131	
První krasový mineralog Anselmus Boëtius de Boodt / 133	

Úvodem několik slov o Moravském krasu

VÝZNAMNÉ JESKYNĚ MORAVSKÉHO KRASU A KARSOLOGICKÉ ČLENĚNÍ

1. Šachta za Evropou a Indií;
2. Sloupsko-šošůvské jeskyně;
3. jeskyně Kůlna;
4. Šachta Broušek – Nový Sloupský koridor;
5. Propast U Obrázku a Novoroční jeskyně;
6. Kamenný ponor;
7. Suchdolské a Pytlíková jeskyně;
8. Horní Suchdolský ponor;
9. jeskyně Sedmnáctka;
10. jeskyně Okrouhlík;
11. Nová Amatérská jeskyně;
12. Propastovitě bludiště;
13. jeskyně Pod Hradem;
14. Punkevní jeskyně a Výtok Punkvy;
15. Malý výtok a Štajgrova díra;
16. Šošůvská propast;
17. Stará Amatérská jeskyně;
18. Hluboký a Jalového závrť;
19. Propast Macocha;
20. Korálový závrť;
21. Holštejská jeskyně;
22. Lidomorna;
23. Jeskyně Nová a Stará Rasovna, Piková dáma a Spirálka;
24. Jeskyně 13C a Michalka;
25. Propadání Plánivy a jeskyně V lomu Velká dohoda;
26. jeskyně Dagmar;
27. Císařská jeskyně;
28. Ostrovská propast;
29. Ponor Lopače;
30. jeskyně Balcarka;
31. Šamalíkovy jeskyně;
32. jeskyně Vintoky;
33. Srnčí jeskyně;
34. Králova jeskyně, Krápníková Zazděná a Mastný flek;
35. Umrličí, Rytířská a jeskyně Koňská jáma;
36. Kateřinská jeskyně;
37. Vilémovické propadání a Kajetánův závrť;
38. Daňkův žlíbek;
39. Harbešská jeskyně;
40. jeskyně Svážná studna;
41. Rudické propadání;
42. jeskyně Jáchymka;
43. jeskyně Barová a Býčí skála;
44. jeskyně Kostelík;
45. jeskyně Jestřábka a Kanibalka;
46. jeskyně Výпустek;
47. jeskyně Drátenická, Nová Drátenická, Mariánská a Žitného;
48. jeskyně Vokounka;
49. Malá Macocha;
50. Větrná propast;
51. Babická jeskyně;
52. jeskyně Malý lesík;
53. jeskyně Švédův stůl, Malčina a Netopýrka;
54. Liščí díra, Ochozská, Křížova, Adlerova a Jezevčí jeskyně;
55. jeskyně Hadí a Pekárna, Kůlnička a Výtok Řičky;
56. Mechový závrť;
57. Mokrá jeskyně;
58. Šumberova jeskyně.

Člověk využívá Moravský kras a jeskyně od pravěku po dnešek. V příběhu soužití krajiny Moravského krasu, lidí a jeskyní se prolíná několik rovin – od poklidné symbiózy a přirozeného využívání, až po parazitování na podzemních dutinách a jejich bohatství.

Škrapové stráně u Vilémovic na přelomu 19. a 20. století. Není vyloučeno, že fotografování pánové jsou Florian Koudelka (vlevo) a Martin Kříž (vpravo).

Pravěký člověk osídlil portály mnoha suchých jeskyní. Jeskyně sloužily jako úkryty i trvaleji osídlené příbytky. Ke stopám pobytu patří zejména kamenné a kostěné nástroje běžné denní potřeby a kosti lovené zvěře. Mnohem vzácnější jsou kosterní ostatky lidí a obzvláště cenné jsou doklady pravěkého umění.

Samostatnou kapitolou je proměna krasové krajiny v posledních staletích, zejména v souvislosti s osídlením, hospodařením, dobýváním vápenců a železné rudy i těžbou jeskynních sedimentů.

Moravský kras, formy, procesy a výplně na příkladu idealizovaného profilu mezi Sloupsko-šošůvskými jeskyněmi [A],

Ani válečné děje se krasu a jeskyním nevyhnuly. I tyto neblahé události se v našem příběhu objeví. Celkem optimistické je naopak využití Moravského krasu a jeskyní v umělecké a architektonické tvorbě.

Během posledních čtyř set let se jeskyně stávají také objektem zájmu badatelů nejrůznějších oborů, především rozvíjející se speleologie a karsologie. I s nimi a jejich dílem se podrobněji seznámíme. K nejznámějším způsobům využití jeskyní patří jejich zpřístupnění k poučení veřejnosti nebo také pro speleoterapii.

Moravský kras se nachází v centru Drahanské vrchoviny. Tvoří jej 3–6 km široký a 24 km dlouhý pruh devonských vápenců, který se táhne od městských částí Brna-Líšně a Maloměřic severním směrem až ke Sloupu a Holštejnu. Na ploše cca 100 km² je nejlépe vyvinutým krasovým územím České republiky.

Najdeme zde unikáty živé i neživé přírody, četné archeologické, paleontologické i kulturní památky. Je zde známo více než 1 000 jeskyní, z nichž pět je zpřístupněno veřejnosti. Císařská jeskyně je upravena pro speleoterapii. Největším jeskynním systémem nejen Moravského krasu, ale celé České republiky je systém Amatérské jeskyně s dosud poznanou délkou přibližně 40 km chodeb.

Krajina Moravského krasu vyniká specifickým reliéfem, který je typický pro krasová území. Krasové plošiny rozdělují hluboko zaříznuté žleby a rokle, povrchové toky téměř chybí, protože se váží na podzemní jeskynní systémy. Totéž se týká i přirozených vodních ploch. Četné jsou typické krasové jevy – závrtý, ponory, vývěry a samozřejmě jeskyně.

Střední a jižní část Moravského krasu se vyznačuje vysokým procentem zalesnění s velkým zastoupením listnatých a smíšených lesních

Amatérskou jeskyní (B), propastí Macochou (C), Punkevnými jeskyněmi (D) a Kateřinskou jeskyní (E)

porostů. Pro severní část je zase typická značná rozloha zemědělské půdy s relativně malým podílem zeleně a velkým množstvím závrťů.

Do krajiny zasáhly drobné i větší lomy, především určené k těžbě vápenců. Významné jsou i stopy historického dobývání železných rud a dalších nerostů.

Sídelní dominanty tvoří většinou velké církevní stavby (kostely a chrámy) nebo kamenné stavby větrných mlýnů.

Moravský kras byl pro své mimořádné přírodní hodnoty 5. července 1956 vyhlášen chráněnou krajinnou oblastí (CHKO) o rozloze 92 km², druhou nejstarší CHKO v České republice. Ochrana přírody Moravského krasu je odstupňována do čtyř zón, vymezených podle přírodních hodnot. Nejcennější části

jsou národními přírodními rezervacemi či památkami. Systém Amatérské jeskyně, včetně ponorové a vývěrové oblasti, je od roku 2004 také zapsán na seznam mezinárodně významných mokřadů Ramsarské úmluvy pod názvem Podzemní Punkva. Téměř dvě třetiny území jsou součástí systému Evropsky významných lokalit Natura 2000.

Zalesněné stráně Suchého žlebu na pohlednici z počátku 20. století

MORAVSKÝ KRAS

jeskyně a člověk

RNDr. Ivan Balák

© Vydala Správa jeskyní České republiky

Květnové náměstí 3, 252 43 Průhonice v roce 2019, www.caves.cz

Fotografie: Ivan Balák; Vít Brauner; Igor Harna; Jiří Hebelka; Martin Ivanov; Vlastislav Káňa; Alexandr Komaško; Antonín Přichystal; Olga Suldovská; Štěpán Rak; Petr Zajíček; Karel Žák; archiv Ivana Baláka; archiv České speleologické společnosti, základní organizace Býčí skála; archiv Dětské léčebny se speleoterapií v Ostrově u Macochy; archiv Zdeňka Farlíka; archiv Moravského zemského muzea v Brně, Ústav Anthropolos, Památník Karla Absolona; archiv rodiny Řičných; archiv Správy jeskyní ČR; archiv Stanislava Vybírala.

Kresby, ilustrace, reprodukce: Ivan Balák; Libor Balák; Pavel Dvorský; Bohuslav Klíma; Petr Modlitba; František Musil; Martin Přibíl; archiv Martina Golce; Moravská zemská knihovna v Brně, Mollova mapová sbírka, Schramova sbírka; Moravský zemský archiv v Brně; Obrazová sbírka Moravské galerie v Brně; Národní památkový ústav, obrazová sbírka státního zámku Lednice, obrazová sbírka státního zámku Rájec nad Svitavou, obrazová sbírka státního hradu Šternberk; Archivní mapy, Český úřad zeměměřický a katastrální; 1st Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; Historický ústav Akademie věd ČR; Liechtenstein, The Princely Collections, Fürstliche Sammlungen, Vaduz-Vienna; Österreichische Nationalbibliothek Wien; Sammlungen des Fürsten von und zu Liechtenstein, Hausarchiv, Wien; Stanford University, Archives of Stanford University Libraries.

Mapy: Ivan Balák

Recenzenti: Prof. RNDr. Rudolf Musil, DrSc.; RNDr. Jaroslav Hromas

Jazykový redaktor: Irena Hladká

Obálka a grafická úprava: Milan Hladký, Ivan Balák

Tisk: TISK CENTRUM s.r.o., Brno

Vydání první, Průhonice 2019

ISBN 978-80-87309-45-2